

SKRATTMÅSEN I LINDESBERGS KN

MATS ANDERSSON

INLEDNING

Skrattmåsen har funnits i Sverige mindre än tvåhundra år. Första fyndet gjordes utanför Gotland, där ett exemplar sköts 1798 (SOF 1978). Arten har därefter varit mycket framgångsrik att kolonisera landet, även om invandringen var försiktig de första etthundra åren. Under så gott som hela 1800-talet fanns skrattmåsen uteslutande i sydöstra Sverige; i skåne, på Öland och Gotland.

De första svenska skrattmåsarerna härstammade antagligen från sydöstra Europa (Fredriksson 1979). Riktningen på invandringen var således från sydost mot nordväst och fortsatte så upp i mellansverige under 1900-talets början. Dessförinnan hade de första häckningarna noterats i Tåkern och Hornborgasjön 1894 respektive 1895.

Skrattmåsen häckade första gången i Närke 1916, med ett ensamt par vid Oset utanför Örebro (Rosenberg 1947). I Västmanland var första noterade häckning vid Västerås 1923 (Girell 1942). I Lindesbergs kommun etablerade sig skrattmåsen med största sannolikhet i slutet av 1920-talet, då den stora kolonin vid Näset, Stora Lindessjön grundlades med de första häckande paren (genom Hans Resare muntligen). Någon gång kring 1920 sågs den första skrattmåsen i Väringen (Sjöstedt 1947) och i Storå blev arten första gången noterad ungefär 1930 då en ensam fågel sågs sitta på järnvägsbron över Storån (Ola Almkvist muntligen).

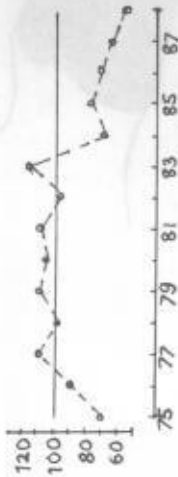
INVANDRINGENS FÖRLOPP SKRATTMÅSEN

Invandringen i Sverige har under 1900-talet skett etappvis där tre expansiva skeden kan urskiljas, nämligen 1900-talets början, tiden kring 1930 och på 1950-talet. Omkring 1930 skedde invandring från såväl Danmark som Finland, så att kolonier upptäcktes vid Norrlandskusten och på Västkusten. Därigenom satte spridningen fart i ungefär tio år och efter en period av vila expanderade skrattnåsen kraftigt under 1950-talet såväl geografiskt som biotopmässigt. Häckningar skedde i tidigare otypiska miljöer som t ex skogstjärnar och små skär i havet (Fredriksson 1979).

Under 1970-talet kom så de första rapporterna om en tillbakagång och från flera håll uppgavs hela kolonier ha försvunnit. Denna negativa utveckling har fortsatt under 1980-talet och i bl a Uppland (Douhan 1988) och Dalarna (Bohlin 1988) är minskningen konstaterad genom landskapsvisa inventeringar. Även i Lindesbergs kommun kan en tydlig minskning märkas under 1980-talet och lika här har kolonier försvunnit (Tabell 1.). Skrattnåsens nutida minskning i hela landet har dessutom påvisats genom rikstäckande inventeringar inom projektet PMK (Programmet för miljökvallitetsövervakning) som bedrivs från Lunds universitet (Figur 1). Vad denna minskning beror på är i detalj inte känt, troligen kan förändringar inom jordbruket vara huvudorsaken.

Den språngvisa spridningen till nya häckningslokaler som ägde rum under 1900-talet och som startade vid sekelskiftet, kan eventuellt sättas i samband med de sjösänkingsföretag som genomfördes under samma tid. De sänkta sjöarna blev nämligen utmärkta häckningslokaler, samtidigt nyskapades ytor för näringssök. Åkerarealen ökades från 2 miljoner ha till 3,5 miljoner ha under perioden 1850 till 1950 (Alexandersson m fl 1986), vallodlingen utvecklades samtidigt som madmarker hölls öppna genom slätter. Detta gymnade skrattnåsen, en våtmarksfågel som hämtar merparten av födan på omgivande marker runt häckningslokalen.

Figur 1. Grafisk redovisning för skrattnåsen från inventeringar inom PMK. I diagrammet anges längs den vertikala axeln ett indexvärde för populationsstorleken. Indexvärdet är valt så att medelindex för 1975-1984 är lika med 100. Alla förändringar mellan två år är beräknade på de ytor eller rutter som inventerats båda åren (Svensson 1989).

Under 1970- och 1980-talen har förändringen och utvecklingen inom jordbruket snabbt forcerats. Dräneringar och invallningar av våtmarker har tillsammans med upphörande bete i direkt anslutning till näringsrika sjöar medfört igenväxning och stumpiga strandskogar. Därigenom missgynnas skrattnåsen, en bland många andra arter, som för sin häckning kräver områden helt vattenomslutna där hög vegetation saknas nära boplatsen.

SKRATTMÅSLOKALER I LINDESBERGS KOMMUN 1976 - 1988.

Sammanlagt finns under rubricerade period häckning rapporterad, med kolonier eller enstaka par, från 23 st skilda lokaler (Tabell 1).

I Lindesbergs kommun har sjöarna inventerats vid två tillfällen under senare tid. År 1977 och 1978 besöktes 270 av de 287 sjöar som då bedömdes finnas i kommunen. Vid detta tillfälle hittades skrattnåsen häckande i sju sjöar (Malmstigen 1979).

I samband med sjöinventeringen som Frövi Fågelklubb genomförde i hela Lindesbergs kommun åren 1987 och 1988 fanns skrattnåsen häckande i totalt nio sjöar (Figur 3).

På övriga sedan tidigare kända lokaler var inga häckningar 1987 eller 1988. Under 1989 har dessvärre ytterligare minskning skett, både Österhammarsjön och Fimmåkerssjön var helt utan häckande skrattnåsar. Framför allt vid Österhammarsjön har tillbakagången varit kraftig de sista tre åren (Tabell 1).

Dessutom övergavs både Hökasjön och Sörbysjön efter påbörjad häckning 1989. Vid Sörbysjön var orsaken troligen det låga vattenståndet och bona övergavs då de hamnade på land (Jan-Erik Malmstigen muntligen). Vid Hökasjön däremot är det svårare att entydigt finna orsaken till den avbrutna häckningen. I mitten av maj såg jag cirka 50 par i full gång med häckningsbestyr och en månad senare fanns inte en enda skrattnås kvar. Detta skeende har även varit fallet tidigare år och någon häckning med ungar har mig veterligen inte ägt rum under 1980-talet. Gissningsvis kan den negativa utvecklingen för skrattnåsen under 1980-talet, Gissningsvis kan den negativa utvecklingen för skrattnåsen

måsen vid Hökasjön vara igenväxningen runt sjön. Sjön som ligger i ren skogs-
mark har till stor del tidigare omgivits av byggen. Då skogen växte upp och
träden blev höga verkade detta troligen avskräckande på skrattnåsen, som läg-
ger sina bon öppret och, i likhet med många vadare, inte vill ha träd som kan
fungera som sittplatser åt predatorer nära boplatsen.

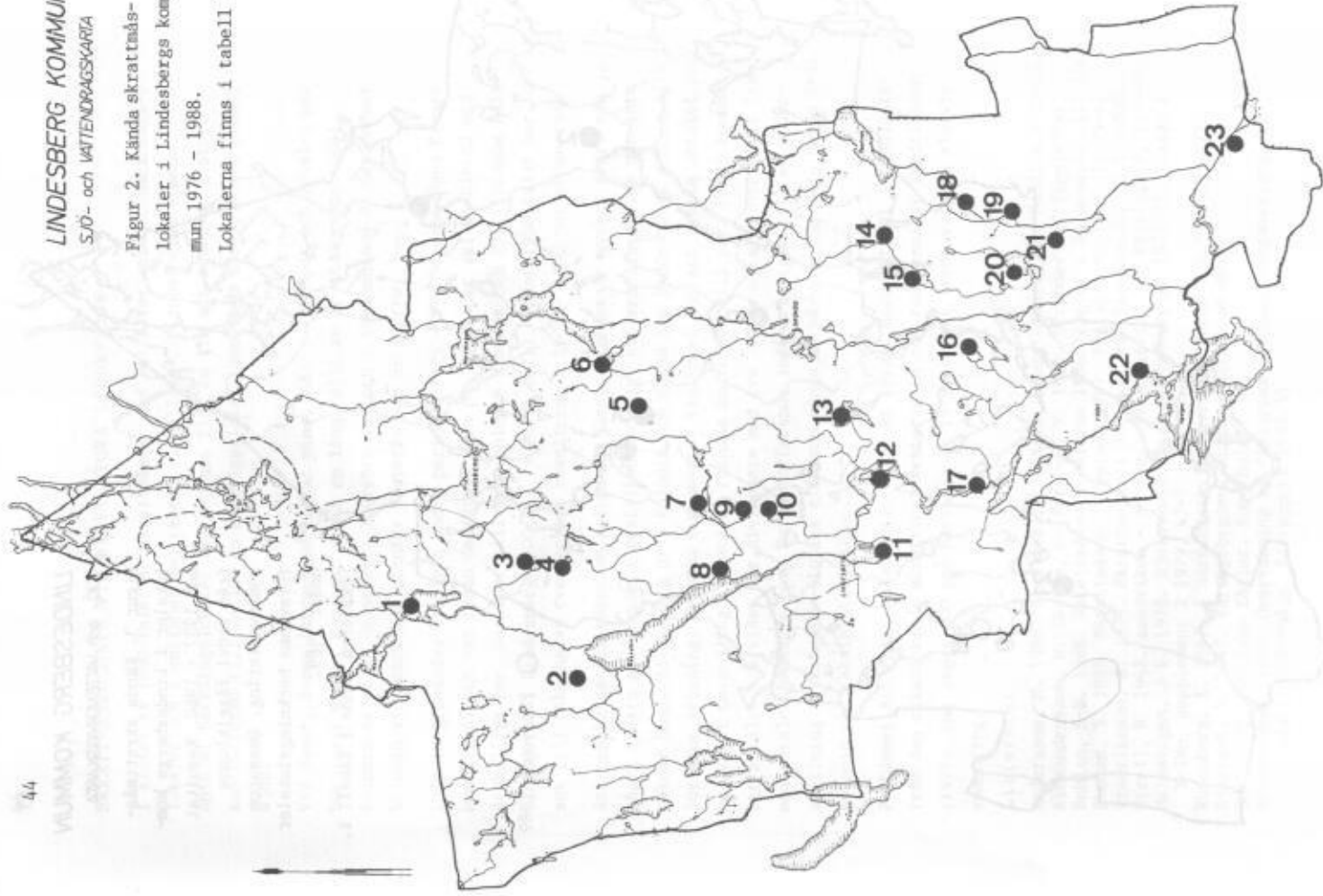
TABELL 1. Skrattnåselokaler i Lindesbergs kommun 1976 - 1988, för några
lokaler även 1989. Läget syns i Figur 2.

1. <u>Sörsjön, Löa.</u>	1987 1 par.
2. <u>Sligdammen, Stripa</u>	1984 5 par, 1986 2 par, 1987 3 par.
3. <u>Dammsjön, Stråssa.</u>	1981 - 1985 150 par, 1986 0 par.
4. <u>Ötjärnen, Stråssa.</u>	1976 40 par, 1979 0 par.
5. <u>Hökasjön.</u>	1976 25 par, 1987 250 par, 1989 50 par (avbryts).
6. <u>Morskogasjön.</u>	1984 40 par, 1987 10 par, 1989 2 par.
7. <u>Stora Aspasjön.</u>	1976 25 par, 1985 2 par, 1986 1 par.
8. <u>Albäckesån, Råsvalen.</u>	1985 10 par.
9. <u>Unnasjön.</u>	1988 15 par.
10. <u>Dammsjön, Björkhyttan.</u>	1976 50 par, 1985 2 par, 1988 0 par.
11. <u>Näset, Stora Lindessjön.</u>	1976 - 1989 \geq 1000 - 1200 par.
12. <u>Björkasjön.</u>	1976 40 par.
13. <u>Hultasjön.</u>	1984 10 par, 1985 10 par.
14. <u>Spannarbodasjön.</u>	1976 50 par.
15. <u>Lunten.</u>	1976 10 par, 1981 1 par.
16. <u>Köttsjön.</u>	1976 15 par, 1977 175 par + 75 par (två kolonier).
17. <u>Bohrsån, Vedevåg.</u>	1976 100 par.
18. <u>Finnäkerssjön.</u>	1984 2 par, 1985 10 par, 1987 5 par, 1988-1989 0 par.
19. <u>Österhammarsjön.</u>	1977 40 par, 1978 25 par, 1979 100 par, 1980-1987 50-100 par, 1988 5 par, 1989 0 par.
20. <u>Sällingesjön-Känässjön.</u>	1976 13 par.
21. <u>Sörbysjön.</u>	1981 10-20 par, 1987 15 par, 1989 ca 10 par (avbryts).
22. <u>Ullersåtersviken, Väringen.</u>	1976 100 par (avbryts), 1981 10 par.
23. <u>Orrkilen, Sjömo.</u>	1986 8 par.

Biotopval: Lokal nr 2 belägen på slambank intill Stripa gruva. Lokalerna

3, 4 och 5 omges av barrskog. Övriga lokaler är i eutrofa (närrings-
rika) sjöar eller i näringsrika delar av oligotrofa (närringsfattiga)
sjöar (nr 8 och till viss del nr 11).

Figur 2. Kända skrattnås-
lokaler i Lindesbergs kom-
mun 1976 - 1988.
Lokalerna finns i tabell 1.

I slutet av 1980-talet är skrattdäsen, vad beträffar antalet häckningslokaler och i enlighet med tabell 1, sällsynt i Lindesbergs kommun. Antalet häckningslokaler är knappast fler än tio och arten är i stort koncentrerad till endast en häckningslokal, nämligen Näset, Stora Lindesjön.

Vid Näset, Stora Lindessjön häckar minst 1000 - 1200 par och antalet par har varit mycket konstant under en lång följd av år (Andersson 1988). Kolonin är en av de största i Örebro län och i Västmanland är det endast kolonin vid Asköviken utanför Västerås som är större.

Kolonin grundades troligen under perioden 1925 - 1930 (genom Hans Resare muntligen) och var redan de första åren på 1930-talet väl etablerad med åtskilliga par. Därefter tillväxte kolonin stadigt och 1971 räknade Fältbiologerna i Lindesberg 1500 par (stencil 1971). Under 1980-talet har försök till räkning av övertecknad resulterat i 1000 - 1200 par sedan 1985.

Att uppskatta och räkna en koloni av Näsets storlek är mycket svårt och några exakta siffror är i praktiken omöjligt att erhålla, såvida man inte räknar bona. Att ge sig ut i kolonin och räkna bon bedöms dock som en allt för stor störning. Metoden som använts vid Näset för att skatta antalet par har varit omvandling av antalet räknade individer till par. Detta innebär att antalet individer har dividerats med två och resultatet har varit lika med antalet häckande par. Detta förfarande leder troligen till en under-skattning av koloniens storlek eftersom många av mäsarna kan vara borta från kolonin vid räkningstillfället.

Problemet att räkna kolonin vid Näset är tyvärr dokumenterat i resultatet från den riktstäckande skrattdäsinventeringen som redovisas av Fredriksson (1979). Där anges 200 par häckande år 1973, vilket torde vara en slarvig summering.

Litteratur:

- Andersson, M. 1988. Fågelskillet. Näset, Stora Lindessjön. Fandion 4:23-24.
 Alexandersson, H., Ekstam, U., Forshed, N. 1986. Stränder vid fågeljöbar.
 Bohlin, S-E. 1988. Skrattdäsen i Dalarna 1986. Fåglar i Dalarna, 21: 111-130.
 Douhan, B. 1988. Skrattdäsen i Uppland 1987. Fåglar i Uppland. 15:29-42.
 Fredriksson, S. 1979. Skrattdäsen i Sverige. Vår Fågelvärld, 38:173-200.
 Girell, B. 1942. Asköviken - en fågelrik mälarevik. Vår Fågelvärld, 1:59-62.
 Malmstigen, J-E. 1979. Sjöinventering i Lindesberg kn 1977-78. Fåglar i X-län, supplement 2 1979, 47-52.
 Rosenbergh, E. 1947. I Näringska fågelmarker. Natur i Närke: 233-272.
 Sjöstedt, E. 1947. Våringsbygden. Natur i Närke: 66-80.
 SOF. 1978. Sveriges fåglar. Stockholm.
 Svensson, S. 1989. Övervakning av fåglarnas populationsutveckling och reproduktionsförmåga. Årsrapport 1988:35.

LINDESBERG KOMMUN

SJÖ- och VATTENDRAGSKARTA

Figur 3. Kända skrattdäsenlokaler i Lindesbergs kommun 1987 - 1988. Resultat från Frövi Fågelklubbs sjöinventering. Dessutom försvunna häckningslokaler under 1989.
 Lokaler finns i tabell 1.

